

Social Cohesion and Development

Vol 5, No 2 (2010)

Από την οικονομική κρίση στην οικονομική ανάπτυξη: κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις

Ανδρέας Μοσχονάς

doi: [10.12681/scad.8959](https://doi.org/10.12681/scad.8959)

Copyright © 2016, Ανδρέας Μοσχονάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μοσχονάς Α. (2016). Από την οικονομική κρίση στην οικονομική ανάπτυξη: κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις. *Social Cohesion and Development*, 5(2), 179–184. <https://doi.org/10.12681/scad.8959>

Από την οικονομική κρίση στην οικονομική ανάπτυξη: κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις

Ανδρέας Μοσχονάς, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η περιγραφή της τρέχουσας κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας στον τόπο μας δημιουργεί κατάθλιψη: η ανεργία αυξάνεται επικίνδυνα, τα εισοδήματα των μισθωτών και των ανταξιούχων συρρικνώνονται, οι κοινωνικές ανισότητες διευρύνονται, η επιχειρηματική δραστηριότητα υποχωρεί, οι τιμές των προϊόντων και των υπηρεσιών ακολουθούν ανοδική πορεία, τα δημόσια οικονομικά αναπαράγουν ελλείμματα, ο εξωτερικός δανεισμός προκαλεί αδιέξοδα και οι πολίτες απορρούν και αναρρωτιούνται: 'και τώρα τι κάνουμε;'.

Η ιστορία του ζητήματος αυτού έχει ιδιαίτερη αξία, παρόλο που δεν αγγίζει άμεσα τους πολίτες. Εκ πρώτης όψεως, αυτό που ενδιαφέρει τους πολίτες είναι το 'σήμερα' και κυρίως το 'αύριο'. Γι' αυτό, οι πιέσεις του 'σήμερα' και η αβεβαιότητα του 'αύριο' προκαλούν κοινωνικές τριβές και τροφοδοτούν πολιτικές αντιπαράθεσεις. Είναι, όμως, σημαντικό να ερμηνεύσουμε σωστά την ιστορική πραγματικότητα προκειμένου να οδηγηθούμε σε αξιόπιστες προτάσεις και λύσεις. Στο επίκεντρο των εξελίξεων αυτών βρίσκονται δύο αλληλένδετα ζητήματα: (α) οι δυνατότητες για μια ασφαλή δημοσιονομική ανάταξη, και (β) οι προοπτικές για μια βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη.

(Α) Η δημοσιονομική ανάταξη θα έχει προοπτική μόνο αν εδράζεται σε ιστορικά προσδιορισμένες κοινωνικό-οικονομικές και πολιτικές βάσεις. Συγκεκριμένα, αποτελεί κατά τη γνώμη μου ιστορικό λάθος να θεωρηθεί ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός ως καθαρά εθνική ευθύνη, δοθέντος ότι η ελληνική οικονομία λειτουργεί όχι μόνο ως μέρος της ενιαίας διεθνούς αγοράς αλλά υπόκειται επίσης σε συλλογική ευρωπαϊκή διαχείριση. Αυτό σημαίνει ότι για τον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας μας υπάρχει συν-ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), ειδικότερα δε των οικονομικά και πολιτικά ισχυρότερων κρατών-μελών της. Αρκούν μερικά μόνο παραδείγματα για να φωτίσουν τον συλλογισμό:

(i) Η καταγραφή και η ερμηνεία των στατιστικών στοιχείων δεν είναι μια πολιτικά ουδέτερη διαδικασία και ούτε συνιστά αποκλειστική εθνική ευθύνη στο πλαίσιο της ΕΕ. Οι υπηρεσίες της ΕΕ έχουν θεσμική δυνατότητα και ευθύνη να εποπτεύουν την διαδικασία της καταγραφής των στατιστικών δεδομένων και να εξασφαλίζουν την εγκυρότητά τους, όχι κατ' εξαίρεση σε περιόδους κρίσης αλλά ως μόνιμη και διαρκής αποστολή. Συνεπώς, η πομπωδώς εκφρασθείσα στα τέλη του 2009 'έκπληξη' των πολιτικών ιθυνόντων της ΕΕ για την δήθεν απόκρυψη από τις ελληνικές αρχές των πραγματικών στατιστικών δεδομένων για τα δημόσια οικονομικά αποτελούσε πρόσφορη κίνηση εκ μέρους τους για την απαλλαγή της ΕΕ από κάθε ευθύνη και την μετάθεσή της εξ' ολοκλήρου στην χώρα μας. Έτσι ή αλλιώς, όμως, οι πολιτικοί ιθύνοντες της ΕΕ δεν μπορούν να αποφύγουν και καλούνται να αντιμετωπίσουν τις πολιτικές ευθύνες που απορρέουν από το ίδιο το κοινωνικό περιεχόμενο των στατιστικών στοιχείων, με την έννοια των κοινωνικών σχέσεων και των ειδικών συμφερόντων που εμπεριέχονται σε αυτά.

(ii) Στο θέμα αυτό, το κοινωνικό περιεχόμενο των στατιστικών δεδομένων που επιβαρύνει και την ΕΕ μπορεί εύκολα να στοιχειοθετηθεί με αναφορά στην γνωστή διεθνώς πρακτική των υπερτιμολογήσεων προϊόντων και εμπορευματοποιημένων υπηρεσιών. Ενδεικτικά αναφέρω:

Πρώτο: Οι σχετικά υψηλές τιμές των φαρμάκων και των ιατρικών μέσων έχουν αποτελέσει την κύρια πηγή τροφοδότησης και απόκρυψης του δημόσιου ελλείμματος. Από κοινωνιολογική σκοπιά, αυτή η στατιστική συσκότιση δεν μπορεί να θεωρηθεί 'τυχαίο συμβάν' αλλά μια πολιτικά προσδι-

ορισμένη επιλογή, αφού: στον συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο συνυπάρχουν και αντιπαράτιθενται ισχυρά οικονομικά συμφέροντα ως αλυσίδα με κρίκους τα ισχυρά συμφέροντα των πολυεθνικών εταιρειών φαρμάκου και ιατρικών μέσων που εδρεύουν σε ισχυρές χώρες-μέλη της ΕΕ ή/ και αλλού, τους εγχώριους διαμεσολαβητές-μεταπράτες τους, καθώς και κορυφαίους ιατρικούς και διοικητικούς παράγοντες που εμπλέκονται στον τομέα της υγείας στον τόπο μας. Η διαπλοκή αυτή, που γινόταν επί δεκαετίες υπό την υψηλή 'εποπτεία' της ΕΕ και με την ανοχή των ελληνικών κυβερνήσεων, όχι μόνο τροφοδοτούσε το δημόσιο έλλειμμα αλλά και διόγκωνε το δημόσιο χρέος.

Δεύτερο: Οι συγκριτικά με άλλες χώρες υψηλές τιμές σε μια μεγάλη σειρά βασικών καταναλωτικών προϊόντων αποτελούν πρόσφορο μέσο για τη μεταφορά κοινωνικού πλεονάσματος από τα πολυπληθή εργατικά και μεσαία κοινωνικά στρώματα προς τους ισχυρούς εγχώριους και κυρίως ξένους παραγωγούς και προμηθευτές. Η εξιδανίκευση από την ΕΕ του 'υγιούς ανταγωνισμού' στο πλαίσιο της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς αποτελεί πρόσφορο μέσο για την απόκρυψη των κοινωνικών συμφερόντων που εκμεταλλεύονται τις δομικά προσδιορισμένες σπρεβλώσεις της ίδιας της αγοράς ως προς την μονοπωλιακή διάρθρωση των τιμών. Στο πλαίσιο αυτό, η εκροή ελληνικών πόρων προς πολυεθνικές εταιρείες που εδρεύουν σε ισχυρές χώρες-μέλη της ΕΕ ή/ και αλλού είναι μεν άγνωστη ως προς την έκτασή της, αλλά έχει σίγουρα επί δεκαετίες επιβαρύνει όχι μόνο το δημόσιο έλλειμμα αλλά και το δημόσιο χρέος.

Τρίτο: Οι σχετικά υψηλές τιμές των εισαγόμενων μέσων παραγωγής, που χρησιμοποιούνται στην ελληνική παραγωγική διαδικασία, αποτελούν τον συνήθη μηχανισμό για τη μεταφορά εγχώριου κοινωνικού πλεονάσματος προς τις αντίστοιχες πολυεθνικές εταιρείες που εδρεύουν σε ισχυρές χώρες μέλη της ΕΕ ή/ και αλλού. Στις περιπτώσεις αυτές και σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική, οι 'μηνόμιμες' χρηματοδοτήσεις (μίζες) προς πολιτικούς ή διοικητικούς παράγοντες αποτελούν πρόσφορο μέσο για την αντιμετώπιση του ανταγωνισμού μεταξύ συναφών πολυεθνικών εταιρειών που εξ' ορισμού λειτουργούν με όρους μονοπωλιακής διάρθρωσης των τιμών. Συνεπώς, η έκταση της εκροής εγχώριου κοινωνικού πλεονάσματος εκφράζει μεν την δομική υστέρηση της ελληνικής επιχειρηματικής τάξης, αλλά προσδιορίζεται ουσιαστικά από τις μονοπωλιακού-τύπου υπερτιμολογήσεις των ίδιων των εισαγόμενων μέσων παραγωγής. Σε τελική ανάλυση, είναι οι 'νόμιμες' υπερτιμολογήσεις αυτές καθαυτές και όχι οι ενδεχόμενες 'μην-νόμιμες' χρηματοδοτήσεις (μίζες), που τροφοδοτούν το δημόσιο έλλειμμα και διογκώνουν το δημόσιο χρέος.

(iii) Οι προαναφερθείσες 'ιδιομορφίες' εκφράζουν με διαυγή τρόπο τον δομικό ετεροπροσδιορισμό της ελληνικής οικονομίας ως προς την παραγωγή και την κατανομή του κοινωνικού πλεονάσματος. Με δεδομένη την υστέρηση των παραγωγικών τομέων της ελληνικής οικονομίας, η παραγωγή εγχώριου κοινωνικού πλεονάσματος αποκλίνει αρνητικά όχι μόνο από τις διευρυνόμενες παραγωγικές και καταναλωτικές ανάγκες της χώρας, αλλά και από τις επιβαλλόμενες σε σημαντικό βαθμό 'εθνικές' δαπάνες. Η περίπτωση των στρατιωτικών εξοπλισμών, που πάντα γίνονται στο όνομα της προάσπισης των 'εθνικών συμφερόντων', αποτελεί διεθνώς συνήθη μηχανισμό για τη μεταφορά εγχώριου κοινωνικού πλεονάσματος προς τις αντίστοιχες πολυεθνικές εταιρείες. Οι ισχυρές χώρες-μέλη της ΕΕ και οι πολιτικές ηγεσίες τους, που σήμερα ωρύνονται ή εκπλήσσονται για τον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας μας, διαχρονικά και ενεργά πρωτοστατούν στην προώθηση εξοπλιστικών προγραμμάτων σε χώρες ζήτησης, όπως η Ελλάδα, πέραν πολλές φορές των αντικειμενικών αναγκών τους, συμβάλλοντας έτσι άμεσα στην διεύρυνση των δημόσιων ελλειμμάτων και στην διόγκωση των δημόσιων χρεών των χωρών αυτών.

Οι προαναφερθείσες διαπιστώσεις απεικονίζουν ανάγλυφα την συν-ευθύνη της ΕΕ και των ισχυρών χωρών-μελών της για τον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας μας. Η ίδια η έννοια της 'συν-ευθύνης', όμως, εμπεριέχει και εμάς, τη χώρα μας. Αυτό σημαίνει ότι θα ήταν εξίσου ιστορικό

λάθος να θεωρηθεί ότι για τις αδυναμίες τις δικές μας ευθύνονται οι 'ξένοι' ή το 'σύστημα' και όχι κυρίως εμείς οι ίδιοι ως οργανωμένη κοινωνία και πολιτεία. Αρκούν μερικά μόνο παραδείγματα για να φωτίσουν τον συλλογισμό:

(i) Η κύρια ευθύνη για τον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας μας βαρύνει διαχρονικά τις πολιτικές ηγεσίες του τόπου. Δεν είναι οι απλοί πολίτες υπεύθυνοι αλλά οι ηγεσίες του τόπου που καλλιέργησαν ή ανέχθηκαν για δεκαετίες την συντήρηση και αναπαραγωγή ενός πλέγματος κοινωνικών σχέσεων συναλλαγής και εκμετάλλευσης των αδυνάτων και εξουσίας των ισχυρών για την ιδιοποίηση σημαντικού μέρους του κοινωνικού πλεονάσματος της χώρας ή/ και την κατοχή απλώς θέσεων πολιτικής ή κοινωνικής εξουσίας. Οι πελατειακές σχέσεις για διορισμούς, η φοροδιαφυγή, ο χρηματισμός και άλλα συναφή άνθισαν γιατί κρίθηκαν λειτουργικά για την αναπαραγωγή των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων εξουσίας. Στο καθαρά πολιτικό επίπεδο, αποτελεί κατά τη γνώμη μου ιστορικό λάθος να θεωρηθεί ότι για την κακοδαιμονία αυτή ευθύνονται μόνο τα πολιτικά κόμματα που διαχειρίστηκαν την εξουσία και ότι τα μικρότερα κόμματα και κυρίως εκείνα της Αριστεράς θα πρέπει να αποδοθούν λευκά στην κοινωνία. Αποτελεί πεποίθησή μου ότι ιδιαίτερα τα κόμματα της Αριστεράς φέρουν σημαντική ευθύνη γιατί δεν μπόρεσαν ή δεν θέλησαν να διαμορφώσουν μια εναλλακτική και ρεαλιστική προοπτική για τη χώρα, αποβάλλοντας τις αγκυλώσεις και τα στερεότυπα της παράδοσής τους και λειτουργώντας απελευθερωτικά και ενοποιητικά στις εργατικές και λαϊκές δυνάμεις, χωρίς μεσσιανισμούς και άκρατους λαϊκισμούς. Στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο τροφοδοτήθηκε το δημόσιο έλλειμμα και διογκώθηκε το δημόσιο χρέος.

(ii) Η κακοδαιμονία αυτή διαπερνά δυστυχώς και το βασικό κύτταρο της δημοκρατίας που είναι οι θεσμοί της τοπικής αυτοδιοίκησης. Αποτελεί πλέον αδιαμφισβήτητο γεγονός η εμπλοκή των θεσμών της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλού λιγότερο και αλλού περισσότερο, σε πρακτικές συναλλαγής και κακοδιαχείρισης, καθώς και σε υπέρμετρους διορισμούς με κριτήρια συνήθως κομματικής και μικροπολιτικής πελατείας. Αυτές οι πρακτικές όχι μόνο υπονόμισαν τις αναπτυξιακές προοπτικές των τοπικών κοινωνιών αλλά συνέβαλαν επίσης στην διόγκωση των δημόσιων ελλειμμάτων και στην περαιτέρω αύξηση του δημόσιου χρέους.

(iii) Στον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας έχουν επίσης συμβάλει οι αρνητικές εξελίξεις στην αγροτική οικονομία και κοινωνία. Η ένταξη της χώρας μας στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης έχει συντελέσει στην εισροή στην αγροτική κοινωνία και οικονομία χρηματικών πόρων που ξεπερνούν κατά πολύ τις ιστορικές δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας να διαθέσει αφ' εαυτής τέτοιας έκτασης πόρους. Η χρήση, όμως, αυτών των πόρων έγινε κατά τέτοιο τρόπο που όχι μόνο δεν βοήθησε στην αναδιάρθρωση της αγροτικής οικονομίας με όρους παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, αλλά συνέβαλε στην δημιουργία της σημερινής κύριας αντίφασης στον χώρο αυτό: από τη μια, εμφανίζονται διογκωμένα αγροτικά χρέη σε πιστωτικά ιδρύματα και, από την άλλη, παρατηρούνται πρωτόγνωρα φαινόμενα αγροτικού νέο-πλουτισμού. Αποτέλεσμα αυτού είναι ότι η αγροτική οικονομία έχει στο διάβα του χρόνου καταστεί από ισχυρός αιμοδότης της ελληνικής οικονομίας σε ισχυρό παράγοντα ενίσχυσης των δημόσιων ελλειμμάτων και διόγκωσης του δημόσιου χρέους.

(iv) Οι πρακτικές αυτές αγγίζουν επίσης και την επιχειρηματική τάξη της χώρας. Η ιστορική εξάρτησή της από τα ευρωπαϊκά και τα διεθνή κέντρα κεφαλαιακής συσσώρευσης δεν της επέτρεψε να διαμορφώσει συνείδηση κεφαλαιοκρατικής τάξης που στοχεύει στην παραγωγική επένδυση και όχι στην μη-παραγωγική κατανάλωση. Εκτός κάποιων εξαιρέσεων, η μεγάλη μάζα των ελλήνων επιχειρηματιών δεν αξιοποίησε τις ευκαιρίες της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς που απαιτούσαν αποδέσμευση από τις κρατικές εξαρτήσεις και εκσυγχρονισμό της παραγωγικής διαδικασίας με όρους παραγωγικότητας και ποιότητας. Έτσι δεν είναι τυχαίο ότι σε περιόδους παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, όπως η τρέχουσα, η ελληνική επιχειρηματική τάξη κατέστη εκ των πραγμάτων ο αδύναμος κρίκος της ελληνικής

οικονομίας, συμβάλλοντας στην περαιτέρω επιδείνωση του δημόσιου ελλείμματος και αναζητώντας κρατική προστασία για την ελάφρυνση του κόστους παραγωγής και στο σκέλος της χρηματοδότησης-φορολόγησης αλλά και στο σκέλος της αμοιβής της εργασίας. Με τον τρόπο αυτό, η ελληνική επιχειρηματική τάξη αντί να φύγει προς τα εμπρός, αναζητώντας σύγχρονους τρόπους παραγωγής που σταδιακά αποδεσμεύονται από το βάρος του εργατικού κόστους, επιλέγει για άλλη μια φορά την στροφή προς τα πίσω, ενοχοποιώντας το εργατικό κόστος και έτσι μεταφέροντας το βάρος της ευθύνης στους ίδιους τους εργαζόμενους. Στις επιδιώξεις της αυτές, η ελληνική επιχειρηματική τάξη αντλεί σήμερα νομιμοποίηση από τις νέο-φιλελεύθερες οικονομικές αντιλήψεις των επιτηρητών μας.

(v) Οι εξελίξεις αυτές βρίσκουν τους εργαζόμενους, ιδιαίτερα εκείνους του ιδιωτικού τομέα, κυριολεκτικά με την πλάτη στον τοίχο. Αυτό που συνθλίβει τους εργαζόμενους είναι η επιδεινούμενη ύφεση στο πλαίσιο ενός φαύλου κύκλου μεταξύ μειούμενης αγοραστικής δύναμης και επιδεινούμενης επιχειρηματικής δράσης. Αποτέλεσμα αυτού είναι η αύξηση της ανεργίας, η συμπίεση των εργατικών εισοδημάτων, η μείωση των κρατικών εσόδων και συνεπώς η συρρίκνωση των κρατικών δαπανών ως προς τις κοινωνικές παροχές και τις δημόσιες εργατικές αμοιβές. Ο εκτροχιασμός του δημόσιου ελλείμματος και του δημόσιου χρέους καθιστά αναπόφευκτη τη λήψη μέτρων δημοσιονομικής ανάταξης, ζητούμενο όμως είναι εάν τα συγκεκριμένα μέτρα που εφαρμόζονται βοηθούν όντως την δημοσιονομική ανάταξη και αποδίδουν πράγματι κοινωνική δικαιοσύνη ως προς τον καταμερισμό των βαρών.

Στον δημοσιονομικό εκτροχιασμό αυτόν καθαυτό, το 'δημόσιο έλλειμμα' και το 'δημόσιο χρέος' αποτελούν δύο αλληλένδετες ιστορικές διαδικασίες. Η αλληλεξάρτηση μεταξύ των δύο έγκειται στο ότι το 'δημόσιο έλλειμμα' καθίσταται λειτουργικό για την οικονομία στο βαθμό που αποβλέπει στην ενίσχυση της αναπτυξιακής διαδικασίας, με την έννοια της τόνωσης των παραγωγικών επενδύσεων. Με την ίδια λογική, το 'δημόσιο χρέος' καθίσταται και αυτό αποδοτικό για την οικονομία στο βαθμό που στηρίζει τις παραγωγικές δημόσιες δαπάνες. Αυτές οι θετικές προϋποθέσεις, όμως, ισχύουν μόνο για συγκεκριμένο χρόνο που ορίζεται από την δυνατότητα της οικονομίας να δημιουργήσει πρωτογενή πλεονάσματα ικανά να μειώσουν τις επιβαρύνσεις του δημόσιου χρέους. Στις περιπτώσεις που οι τρεις αυτές θετικές προϋποθέσεις δεν ισχύουν, όπως συμβαίνει δυστυχώς σήμερα με τον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας μας, εγκαθίσταται αναπόφευκτα μια διαδικασία κρίσης δημόσιου ελλείμματος, οδηγώντας συνήθως σε κρίση δημόσιου χρέους.

(i) Η 'κρίση δημόσιου χρέους' μπορεί να αντιμετωπισθεί άμεσα και βραχυπρόθεσμα με τρεις τρόπους: είτε με πρόσθετο μακροπρόθεσμο και με ευνοϊκούς όρους δανεισμό από τις ελεύθερες κεφαλαιαγορές είτε με ανάλογο δανεισμό εκτός κεφαλαιαγορών από θεσμικούς δανειστές είτε με την κήρυξη πτώχευσης. Στις προκλήσεις αυτές, η αποφυγή της πτώχευσης και η αδυναμία ευνοϊκής πρόσβασης στις ελεύθερες κεφαλαιαγορές καθιστούν το δανεισμό από θεσμικούς φορείς επιβαλλόμενη εκ των πραγμάτων λύση ανάγκης. Συνεπώς, ζητούμενο είναι για την περίπτωση της χώρας μας όχι ο θεσμικός δανεισμός αυτός καθαυτό, αλλά οι όροι του δανεισμού ως προς το κόστος του δανεισμού, τον χρόνο αποπληρωμής του δανείου και τις κοινωνικές και οικονομικές δράσεις που συνοδεύουν τον δανεισμό. Αποτελεί πεποίθησή μου ότι οι όροι αυτοί είναι (πρέπει να είναι) διαπραγματεύσιμοι σε όλη τη διάρκεια της δημοσιονομικής ανάταξης και σε καμιά περίπτωση δεν θα πρέπει να υπονομεύουν την κοινωνική συνοχή και την αναπτυξιακή προοπτική της χώρας. Η θέση μου είναι ότι με τις τρέχουσες δανειακές ρυθμίσεις ούτε η κοινωνική συνοχή διασφαλίζεται και ούτε η αναπτυξιακή προοπτική υπηρετείται.

(ii) Οι τρέχουσες δανειακές ρυθμίσεις προδιαγράφουν τη μείωση του 'δημόσιου ελλείμματος' σε πολύ στενά χρονικά περιθώρια και επιβάλλουν την εξασφάλιση της μείωσης αυτής ως συνάρτηση της μείωσης των δημόσιων δαπανών και της αύξησης των δημόσιων εσόδων σε έκταση που, κατά

τη γνώμη μου, ούτε η κοινωνία μπορεί να αντέξει και ούτε η οικονομία μπορεί να εγγυηθεί. Στο βαθμό που ο ρυθμός αύξησης των δημόσιων εσόδων είναι περιορισμένος ή αρνητικός, η λύση δεν μπορεί (και δεν πρέπει) να είναι η περαιτέρω μείωση των δημόσιων δαπανών (πέραν βεβαίως του αναγκαίου εκσυγχρονισμού για την μείωση των δαπανών αυτών), αλλά η βελτίωση των όρων του δανεισμού. Η αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας είναι αναγκαία, υπό την προϋπόθεση βεβαίως ότι γίνεται με αναπτυξιακούς και όχι λογιστικούς όρους, και η εξάλειψη της φοροδιαφυγής επιβεβλημένη, αλλά η βιωσιμότητα της δημοσιονομικής ανάπτυξης απαιτεί αύξηση του παραγόμενου κοινωνικού πλεονάσματος μέσα από μια συγκροτημένη αναπτυξιακή στρατηγική.

(B) Η αναπτυξιακή στρατηγική της χώρας είναι εκ των πραγμάτων ενταγμένη στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η χώρα μας, λόγω θέσης και ιστορίας και πολιτισμού και δυνατοτήτων οικονομικής-κοινωνικής ανάπτυξης, δεν μπορεί παρά να αποτελεί μέρος της ιστορικής διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση αναμφισβήτητα είναι σήμερα μια καπιταλιστική ενοποίηση, αλλά ο καπιταλισμός είναι δημιούργημα της διαλεκτικής σχέσης κεφαλαίου και εργασίας και εμπεριέχει όλα τα υλικά και άυλα επιτεύγματα αυτής της σχέσης καθώς και την ιστορική δημιουργία του λαϊκού πολιτισμού όλων των χωρών που συμμετέχουν. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση σαφώς προβάλλει εμπόδια, λόγω της ηγεμονίας του κεφαλαίου, αλλά συγχρόνως δημιουργεί ευκαιρίες για την προώθηση εργατικών και ευρύτερα λαϊκών συμφερόντων. Ως χώρος διαμόρφωσης ευρύτερων κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών, η ΕΕ είναι σήμερα προνομιακό πεδίο διεκδίκησης και συνεννόησης για την καλύτερη ικανοποίηση εργατικών και ευρύτερα λαϊκών αιτημάτων. Ζητούμενο είναι το περιεχόμενο των διεκδικήσεων και το εύρος των κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών που αναζητούν λύσεις σε προοδευτική κατεύθυνση. Στην τρέχουσα ιστορική συγκυρία, η αναπτυξιακή στρατηγική της χώρας οφείλει να ικανοποιεί τρεις προϋποθέσεις: την συγκέντρωση των αναγκαίων αναπτυξιακών πόρων, την περιγραφή των επιδιωκόμενων αναπτυξιακών στόχων, και την εξασφάλιση της ευρύτερης δυνατής κοινωνικής και πολιτικής συναίνεσης.

(i) Οι αναπτυξιακοί πόροι περιλαμβάνουν τρεις βασικές κατηγορίες: τους εγχώριους πόρους που αντλούνται από τις δημόσιες επενδύσεις και τις αγορές χρήματος και κεφαλαίου, τους πόρους που προέρχονται από ξένες άμεσες επενδύσεις, και τους πόρους που απορρέουν από τις θεσμοθετημένες πηγές της ΕΕ τόσο των προγραμμάτων-πλαισίων στήριξης όσο και των δανείων της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. Με δεδομένη την μειωμένη ρευστότητα των εγχώριων πόρων και λαμβάνοντας υπόψη την αβεβαιότητα ως προς την προσέλκυση ικανών ξένων επενδύσεων, η αναπτυξιακή χρηματοδότηση από πόρους της ΕΕ καθίσταται βασική προϋπόθεση για την προώθηση της αναπτυξιακής πορείας της χώρας.

Στην τρέχουσα ιστορική συγκυρία δημοσιονομικού εκτροχιασμού, έχω τη γνώμη ότι οι ήδη θεσμοθετημένοι πόροι της ΕΕ προς τη χώρα μας δεν επαρκούν σήμερα για να στηρίξουν αποτελεσματικά την αναπτυξιακή πορεία της. Εάν αυτό συνομολογηθεί, τότε θα πρέπει να διεκδικηθούν πρόσθετοι πόροι από την ΕΕ ως συμβολή της ίδιας στη θεσμοθετημένη αλληλεγγύη για την αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου υπέρ των προβληματικών χωρών-μελών της ευρωζώνης. Αυτό θα μπορούσε να γίνει είτε με τη διατύπωση ενός νέου και έκτακτου σχεδίου δράσης κατά το πρότυπο των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων της δεκαετίας του 1980 είτε, καλύτερα, μέσω ενός αναθεωρημένου και διευρυμένου εθνικού στρατηγικού πλαισίου αναφοράς (ΕΣΠΑ).

(ii) Ένα αναθεωρημένο και διευρυμένο ΕΣΠΑ θα πρέπει να ικανοποιεί τρεις αρχές: Πρώτο, να βρίσκεται σε αλληλουχία ή/ και να ενσωματώνει τις ήδη θεσμοθετημένες ή υπό θεσμοθέτηση δράσεις για την δημοσιονομική ανάπτυξη, ιδιαίτερα δε εκείνες για τις διαρθρωτικές αλλαγές στο κράτος, στην υγεία, στην εκπαίδευση ή αλλού. Δεύτερο, να προβλέπει την μερική έστω αλλαγή των κανόνων διαχεί-

ρισψ του ΕΣΠΑ κυρίως ως προς την προώθηση των έργων χωρίς ελληνική συνεισφορά. Και, τρίτο, να προσδιορίζει με σαφήνεια τις αναγκαίες συμπληρωματικές δράσεις για την υποβοήθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας σε περίοδο έκτακτης δημοσιονομικής ανάταξης και επιδεινούμενης ύφεσης.

Στις δράσεις αυτές θα πρέπει κατά τη γνώμη μου να περιλαμβάνονται νέα προγράμματα για την προώθηση μεταξύ άλλων: (α) των υποδομών, (β) της επιχειρηματικής δραστηριότητας ιδιαίτερα σε προβληματικές αστικές περιοχές, (γ) των δικτύων ενέργειας με έμφαση στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, (δ) του τουρισμού με έμφαση στον συνεδριακό και ιαματικό τουρισμό υψηλών προδιαγραφών, (ε) της αγροτικής παραγωγής με έμφαση στις ανταγωνιστικές και τις βιολογικές καλλιέργειες, (στ) της απασχόλησης με έμφαση στα προγράμματα της κοινωνικής οικονομίας, και (ζ) της εκπαίδευσης (συμπεριλαμβανομένης της έρευνας, της καινοτομίας και των υποδομών) ως μακροπρόθεσμος επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο.

Η επιλογή της 'πράσινης ανάπτυξης' αποτελεί αναγκαία πολιτική ανταπόκριση στις κοινωνικές προκλήσεις της ιστορικής πραγματικότητας, αλλά αυτό δεν καλύπτει πλήρως τις ανάγκες μιας συγκροτημένης αναπτυξιακής στρατηγικής και σε καμιά περίπτωση δεν προσδιορίζει τα κοινωνικά προσαπαιτούμενα συγκεκριμένων κοινωνικών συμμαχιών με μερίδες της επιχειρηματικής τάξης. Αυτό που κατά τη γνώμη μου οφείλει να κάνει η κυβέρνηση είναι: αφενός, να ιεραρχήσει τους τομείς της παραγωγικής διαδικασίας, όπως ενδεικτικά προανέφερα, που θα κληθούν να λειτουργήσουν στην συγκεκριμένη συγκυρία ως το κύριο κοινωνικό όχημα της αναπτυξιακής της στρατηγικής και, αφετέρου, να προσδιορίσει τους κοινωνικούς όρους της ίδιας της παραγωγικής διαδικασίας ως προς την κατοχύρωση πάγιων κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Η στρατηγική της ανάπτυξης θα είναι βιώσιμη μόνο αν ενσωματώνει την κοινωνία και προστατεύει τα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων.

(iii) Η συγκρότηση ενός τέτοιου προγράμματος δράσης οφείλει να κινητοποιεί την ίδια την κοινωνία και να διασφαλίζει ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές συναινέσεις. Αυτός ο στόχος δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί στο περιορισμένο πλαίσιο των υπουργικών γραφείων, αλλά θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο μιας συντονισμένης διαδικασίας δημοκρατικού προγραμματισμού. Χωρίς να αγνοούνται οι κεντρικοί επαγγελματικοί, συνδικαλιστικοί και πολιτικοί (κόμματα) φορείς, πιστεύω ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί της τοπικής αυτοδιοίκησης (δήμοι και περιφέρειες) μπορούν και πρέπει να αποτελέσουν το προσφορότερο μέσο για την υλοποίηση μιας διαδικασίας 'δημοκρατικού προγραμματισμού' ως αμφίδρομης επικοινωνίας μεταξύ της κυβέρνησης και των οργανωμένων τοπικών κοινωνιών. Εξ' άλλου, η 'εθνική ανάπτυξη' στηρίζεται κυρίως στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών και των οικονομικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων που συντελούνται σε αυτές.

Με δεδομένη την ιδιαιτερότητα της τρέχουσας ιστορικής συγκυρίας, έχω τη γνώμη ότι το εν λόγω αναθεωρημένο και διευρυμένο ΕΣΠΑ, κατάλληλα διατυπωμένο και κοστολογημένο, θα πρέπει να ολοκληρωθεί εντός εξαμήνου και να επικυρωθεί από τη Βουλή με ενισχυμένη πλειοψηφία, ως έκφραση ευρύτερης κοινωνικής και πολιτικής συναίνεσης και ως ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο για την αποδοχή του στη συνέχεια από την ΕΕ. Εάν η επικύρωσή του στην Εθνική Αντιπροσωπεία δεν συγκεντρώσει ενισχυμένη πλειοψηφία, τότε νομίζω ότι θα πρέπει μάλλον να αναζητηθεί ανανέωση της λαϊκής εντολής με την παροχή από τους πολίτες νέας πολιτικής νομιμοποίησης.